

سرشناسه:	شهیدی پور، محمدرضا، ۱۳۳۷
عنوان و نام پدیدآور:	مبانی وقف و ابتداء، محمدرضا شهیدی پور
مشخصات نشر:	قم، مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی <small>علیه السلام</small> ، ۱۴۳۶ق = ۱۳۹۳
مرجع تولید:	پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی <small>علیه السلام</small>
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۸۹۶۱-۳۴-۸
وضعیت فهرست‌نویسی:	فاپا
یادداشت:	کتابنامه: ص [۳۷۵] - ۳۷۶؛ همچنین به صورت زیرنویس
یادداشت:	چاپ دوم، ۱۳۹۵ (فیپا)
یادداشت:	چاپ سوم، ۱۳۹۹
موضوع:	قرآن-- تجوید؛ قرائت
شناسه افزوده:	جامعه المصطفی <small>علیه السلام</small> العالمية مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی <small>علیه السلام</small>
	Almustafa International University, Almustafa International Translation and Publication center
رده‌بندی کنگره:	BP ۸۰/۲/ش ۹م ۲۱۳۹۳
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۱۵۱
شماره کتاب‌شناسی ملی:	۳۶۳۰۱۲۶

BA۰۰۶۷

حق چاپ برای ناشر محفوظ است

مبانی وقف و ابتداء
مؤلف: محمدرضا شهیدی پور
چاپ سوم: ۱۳۹۹ش / ۱۴۴۲ق
ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی علیه السلام
● چاپ: چاپخانه دیجیتال المصطفی علیه السلام ● قیمت: ۶۰۰۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰ نسخه

مراکز پخش

◀ ایران، قم، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نیش کوچه ۱۸
تلفن: +۹۸ ۲۵ ۳۷۸۳۶۱۳۴ / تلفکس: (داخلی ۱۰۵) / ۰۲۵ ۳۷۸۳۹۳۰۵
◀ ایران، قم، بلوار محمدامین، سه راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵. ۳۲۱۳۳۱۰۶

✉ miup@pub.miu.ac.ir   🌐 http://buy-pub.miu.ac.ir   📧 pub_almustafa

باسپاس از دست اندرکارانی که ما را در تولید این اثریاری رساندند.

■ مدیر انتشارات: مصطفی نوبخت
■ مدیر تولید: جعفر قاسمی ابهری
■ ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
■ ناظر فنی: سید محمدرضا جعفری

همه حقوق برای ناشر محفوظ است

هرگونه نسخه برداری اعم از کپی برداری و بازنویسی و انتشار، اسکن، ذخیره کامپیوتری، ترجمه به زبان‌های دیگر و ساخت فایل صوتی کتاب، بدون مجوز کتبی از ناشر ممنوع، شرعاً حرام و از طریق مراجع قانونی، قابل پیگیری است.

مبانی وقف و ابتدا

محمد رضا شهیدی پور

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفی ﷺ

سخن ناشر

تحولات اجتماعی و مقتضیات جدید و پدید آمدن دانش‌های نو، نیازهایی را به وجود آورده که پاسخ‌گویی به آن، ایجاد رشته‌های تحصیلی جدید و تربیت افراد متخصص را ضروری می‌نماید. از این رو کتاب‌های آموزشی نیز باید با توجه به این دگرگونی‌ها تألیف شود.

جهانی‌شدن و گسترش سلطه فرهنگی غرب در سایه رسانه‌های فرهنگی و ارتباطی، اقتضا دارد که دانش‌پژوهان و علاقه‌مندان به این مباحث، با اندیشه‌های بلند و ارزش‌های متعالی آشنا شوند و این مهم با ایجاد رشته‌های تخصصی، تولید متون جدید و غنی، گسترش دامنه آموزش و تربیت سازمان‌یافته دانشجویان به سرانجام خواهد رسید. این فرایند گاه در پرداختن به مباحث بنیادین و تدوین متون تخصصی تعریف می‌شود و گاه در نگارش بحث‌های علمی، اما نه‌چندان پیچیده و تخصصی به ظهور می‌رسد.

از طرفی بالندگی مراکز آموزشی در گرو نظام آموزشی منسجم، قانونمند و پویاست. بازنگری در متن‌ها و شیوه‌های آموزشی و به‌روز کردن آن‌ها، انسجام و پویایی و در نتیجه، نشاط علمی مراکز آموزشی را در پی دارد.

در این بستر، حوزه‌های علوم دینی به برکت انقلاب شکوهمند اسلامی، سالیانی است که در اندیشه اصلاح ساختار آموزشی و بازنگری متون درسی‌اند.

«جامعة المصطفیٰ ﷺ العالمية» به عنوان بخشی از این مجموعه که رسالت بزرگ تعلیم و تربیت طلاب غیر ایرانی را بر عهده دارد، تألیف متون درسی مناسب را سرلوحه تلاش خود قرار داده که تدوین و نشر متون درسی در موضوعات گوناگون علوم دینی، حاصل این فرایند است.

«مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ» با قدردانی و سپاس از فاضل ارجمند جناب آقای محمدرضا شهیدی‌پور مؤلف کتاب مبانی وقف و ابتدا و تمام عزیزانی که در تولید این اثر همیاری و همفکری داشته‌اند، آن را به جویندگان فرهنگ و اندیشه ناب اسلامی تقدیم می‌کند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفیٰ ﷺ

مقدمه پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی ﷺ

حقیقت‌مداری اصیل‌ترین و زیباترین راز هستی و حقیقت‌طلبی، ماندگارترین و برترین گرایش آدمی است.

داستان پررمز و راز حقیقت‌جویی بشر، سرشار از هنرنمایی مؤمنان، مجاهدان و عالمانی است که با تمسک و پای‌بندی به حقیقت بی‌متها، در مصاف بین حق و باطل، سربلندی و شرافت ذاتی حق را نمایان ساخته‌اند. در این میان، چه درخشندگی چشم‌نوازی در اسلام عزیز است که علم را به ذات خود، شرافتمند و فخیم دانسته و از باب تا محراب، کائنات را سراسر علم و عالم و معلوم می‌نمایاند و در مکتب آن، جز اولوالعلم و راسخان در مسیر طلب دانش، کسی را توان دست‌یابی به گنجینه‌های حکمت نیست.

علم برخاسته از وجدان پاک و عقل سلیم، در پرتو انوار آسمانی وحی، هم به فرد کمال انسانی، عظمت روحی و رشد معنوی می‌بخشد و فکر، اندیشه و خیال او را به پرواز درمی‌آورد، و هم جامعه را سمت و سوی سعادت‌مندان می‌بخشد و آن را به جامعه‌ای متمدن و پیشرو تبدیل می‌کند. بی‌توجهی یا کوتاه‌فکری است اگر فرد و جامعه‌ای به دنبال عزت، استقلال، هویت، امنیت، سعادت و سربلندی

مادی و معنوی باشد، اما آن را در صراطی غیر از حقیقت‌طلبی، علم‌اندوزی و حکمت‌مداری الهی طلب کند.

انقلاب سراسر نور اسلامی ایران که داعیه جهانی‌سازی کلمه الله و برپایی تمدن جهانی اسلام را داشته و فروپاشی و افول تمدن‌های پوشالی غرب و شرق را به نظاره نشسته است، با اندیشه فقاهتی در اداره حکومت و نظریه مترقی «ولایت فقیه»، طرازی از مسئولیت‌ها و مأموریت‌های حوزه‌های علمیه و روحانیت را عرضه نمود که امید و نشاط را نه تنها در شیعیان و مسلمانان، بلکه در دل تمامی آزادی‌خواهان و حق‌طلبان سراسر جهان زنده ساخت.

در این راستا، رهبر فرزانه انقلاب (مدظله) با عزمی مصمم و با تمامی توان، همچون پیر و مراد خود، خمینی کبیر رحمته الله علیه، در صحنه حاضر شده و با تأکید بر اهمیت و فوریت این حرکت فراگیر و بی‌وقفه، همه توانمندی‌ها و اراده‌ها را جهت تحقق جنبش نرم‌افزاری و نهضت تولید علم و تحول در علوم انسانی و نیز یافتن راه‌های میان‌بر و دانش‌افزا، راهبری و رصد می‌کنند.

جامعه المصطفی رحمته الله علیه العالمية، نمادی درخشان از این رسالت جهانی و همت بین‌المللی انقلاب اسلامی است که بار مسئولیت تربیت مجتهدان، عالمان، محققان، متخصصان، مدرّسان، مبلّغان، مترجمان، مربیان و مدیران پارسا، متعهد و زمان‌شناس را بر دوش داشته و با تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی و قرآنی و گسترش مبانی و معارف اسلامی، به نشر و ترویج اسلام ناب محمدی رحمته الله علیه و معارف بلند و تابناک مکتب اهل بیت علیهم السلام جامه تحقق می‌پوشاند.

پژوهشگاه بین‌المللی المصطفی رحمته الله علیه نیز که مهم‌ترین و گسترده‌ترین مجموعه پژوهشی المصطفی رحمته الله علیه است، بومی‌سازی و بازتولید اندیشه دینی معاصر متناسب با نیازها و اقتضائات عرصه بین‌الملل، تبیین، تولید و تعمیق اندیشه دینی، گشودن

افق‌های جدید فکری و معرفتی در دنیای معاصر، پاسخ‌گویی به مسائل و شبهات فکری و معرفتی مخاطبان، تأمین و تدوین متون و منابع درسی و کمک‌درسی، به‌ویژه با رویکرد اسلامی‌سازی علوم و پشتیبانی علمی از فعالیت‌های سازمانی المصطفی ﷺ را از جمله مأموریت‌ها و تکالیف خود می‌داند.

اثر علمی پیش رو نیز به همت مؤلف محترم، جناب آقای محمدرضا شهیدی‌پور و برای دوره کارشناسی‌ارشد رشته علوم و فنون قرآنی، در چارچوب اهداف و برنامه‌های پژوهشگاه و مبتنی بر نیازسنجی‌های صورت گرفته، تهیه و تدوین شده است.

در پایان لازم است ضمن ارج نهادن به تلاش‌های خالصانه مؤلف محترم، از کلیه دست‌اندرکاران محترم آماده‌سازی و انتشار این اثر ارزشمند، به‌ویژه همکاران محترم مرکز بین‌المللی نشر و ترجمه المصطفی ﷺ و همه عزیزانی که به نحوی در تدوین و انتشار آن نقش داشته‌اند، قدردانی و تشکر نماییم و از خداوند متعال برای ایشان و همه خادمان عرصه تبلیغ و نشر مفاهیم و معارف دینی، آرزوی به‌روزی، موفقیت و سعادت کنیم.

فهرست

مقدمه ۱۵

فصل اول: کلیات و مفهوم‌شناسی

- گفتار اول: کلیات ۲۳
- ضرورت وقف و ابتدا ۲۳
- اهمیت وقف و ابتدا ۲۵
- تعلیم وقف و ابتدا در عصر پیامبر ﷺ ۲۶
- تعلیم وقف و ابتدا در عصر صحابه و تابعین ۲۸
- گفتار دوم: رابطه دانش وقف و ابتدا با سایر علوم ۳۱
- گفتار سوم: کتاب‌شناسی وقف و ابتدا ۳۵
- گفتار چهارم: مفهوم‌شناسی ۴۳

فصل دوم: مبانی و اقسام وقف و ابتدا

- گفتار اول: مبانی وقف ۵۱
- مراتب وقف قبیح ۵۳
- وقف تعسف ۵۸
۱. نخستین مبنا ۶۰
۲. مبناى ابن انبارى ۶۱
۳. مبناى ابن نحاس ۶۲

۴. مبنای ابو عمرو و دانی ۶۲
۵. مبنای سجاوندی ۶۳
۶. مبنای قسطلانی ۶۴
۷. مبنای نکزروی ۶۴
۸. مبنای انصاری ۶۵
۹. مبنای اشمونی ۶۶
۱۰. مبنای مخلاّتی ۶۶
۱۱. مبنای خلف الحسینی ۶۷
- گفتار دوم: وقف مأثور..... ۶۹**
- وقف النبی ۶۹
- وقف مستحب ۷۵
- وقف غفران ۷۶
- وقف بر فواصل ۷۷
- حکم وقف بر فواصل ۷۸
- نظریه برگزیده ۷۹
- پرسش و تمرین ۸۰

فصل سوم: علامات و نشانه‌های وقف در مصاحف

- گفتار اول: نشانه‌های وقف سجاوندی ۸۳**
- موارد شایع وقف لازم ۸۵
- گفتار دوم: نشانه وقوف هبطی ۸۹**
- گفتار سوم: نشانه‌های وقف خلف الحسینی ۹۳**
- موارد شایع وقف لازم ۹۴
- موارد شایع علامت «قلی» ۹۵
- موارد شایع علامت «ج» ۹۷
- موارد شایع نشانه «صلی» ۹۹
- موارد شایع وقف اختیاری ۱۰۱

فصل چهارم: وقف اضطراری

وقف اضطراری	۱۰۷
موارد شایع وقف اضطراری	۱۰۷
وقف میان معطوف و معطوف علیه	۱۲۲
وقف میان صفت و موصوف	۱۲۳

فصل پنجم: ابتدا واقسام آن

ابتدا واقسام آن	۱۲۹
آغاز تلاوت	۱۳۰
برخی ابتدای اقبیح را ابتدای کفران نامیده‌اند	۱۳۴
موارد شایع ابتدای غیر جایز	۱۳۴

فصل ششم: تحلیل وقف و ابتدا در آیات طولانی

وقف و ابتدا در آیات طولانی	۱۴۹
ضمیمه اول: ارتباط لفظی در فواصل آیات	۲۹۳
نوعی دیگر از ارتباط آیات	۳۳۹
ضمیمه دوم: مواضع وقوف لازم از دیدگاه سجاوندی	۳۴۳
مواضع وقف لازم در انتهای آیات به شرح زیر است:	۳۴۶
مواضع وقف لازم در مصحف الازهر	۳۴۷
وقف های لازم در مصحف امیری	۳۴۹
ضمیمه سوم: وقوف هبطی	۳۵۱
نوعی دیگر از ارتباط آیات	۳۷۱
فهرست منابع	۳۷۵

مقدمه

قرآن کتاب آسمانی و معجزه جاودان و جهانی است که پروردگار متعال آن را بر قلب پیامبر گرامی اسلام ﷺ نازل کرده است تا جهانیان را از تاریکی های جهالت و شرک، به سوی نور هدایت و یکتاپرستی رهنمون سازد.

قرآن کتاب هدایت و راهنمای بشریت به سوی سعادت و رستگاری است که با استوارترین روش، برنامه زندگی سعادت‌مندان مسلمانان را ترسیم می‌کند و هیچ کتابی در فضیلت به پای آن نمی‌رسد و از همه موجودات عالم، بالاتر و برتر است.

قرآن شمع فروزانی است که هرگز تندبادهای سهمناک اعصار، شعله‌های پرفروغ آن را فرو نشانده و غبار کهنگی بر رخسار آن ننشسته و دست تحریف بدان راه نیافته و نخواهد یافت. با گذشت زمان، فرازهای جدیدی از معارف آن آشکار و بر طراوتش بیش از پیش افزوده می‌شود.

قرآن مهم‌ترین منبع معارف اسلامی و سرچشمه تمامی دانش‌ها و هنرها است و جنبه‌های فراوانی دارد که هر کدام، چراغی برای هدایت انسان‌ها است.

قرآن دارای ظاهر و باطنی است؛ ظاهرش زیبا و باطنش ژرف و عمیق است.

از جمله هنرهایی که به زیبایی‌های ظاهری قرآن توجه دارد، «هنر قرائت قرآن» است که به بخش اعجاز لفظی قرآن پرداخته و دریچه‌ای برای ورود به دریای «معارف قرآن» است؛ به گونه‌ای که فهم صحیح این کتاب آسمانی، متوقف بر قرائت درست آیات آن است.

قرائت قرآن برترین عبادت‌ها است که موجب بارور شدن ایمان می‌شود؛ چراکه دل را زنده می‌سازد و کفاره گناهان است.

اشاعه خواندن قرآن، سبب ترویج فرهنگ قرآنی در جامعه و انس مردم با آن می‌شود قاریان قرآن در این زمینه، نقش بسیار مهمی ایفا می‌کنند.

یکی از دانش‌های تأثیرگذار در قرائت، معرفت وقف و ابتدا است. دانش وقف و ابتدا از مهم‌ترین دانش‌ها در حوزه علوم و فنون قرائت قرآن محسوب می‌شود که در انتقال و ابلاغ معانی و مفاهیم قرآن، نقش مهمی را ایفا می‌کند و از اهمیت بسزایی برخوردار است.

وقف و وصل و ابتدا در قرآن کریم و کلام، و سکوت ناشی از آن، یکی از مظاهر شکوه و جمال کلام الله است و عدم رعایت آن، به اصل کلام خدشه وارد می‌سازد و در برخی موارد، شنونده را از معنی و مقصود اصلی دور می‌کند. به همین سبب در میان عناصر تشکیل‌دهنده یک تلاوت تأثیرگذار، هیچ کدام به پایه وقف و ابتدا نمی‌رسد.

قاری قرآن، قرائت خویش را از آیه‌ای آغاز و به آیه‌ای ختم می‌کند. ممکن است آغاز تلاوت از ابتدای یک سوره و پایان آن، انتهای سوره باشد؛ ولی در سوره‌های طولانی که خواندن آن در یک مقطع میسر نمی‌باشد، ناگزیر، تلاوت در میان سوره تمام یا از میان سوره آغاز می‌شود. انتخاب محل مناسب برای آغاز و ختم تلاوت در میان سوره، اهمیت بسزایی دارد.

از سوی دیگر، قاری قرآن در خلال تلاوت خویش به جهت تجدید نفس، وقف و ابتدای مکرر خواهد داشت که ضرورت دارد با توجه به میزان نفس خود، تلاوتش را به گونه‌ای تنظیم کند که در مواضع درست وقف نماید تا کلام الهی مخدوش نشود. همچنین از موضعی ابتدا کند که رساننده مفهوم صحیح و مورد اراده باری تعالی باشد. بدیهی است در برخی آیات، قاری به دلیل طولانی بودن جمله، ناگزیر از وقف در میان کلام خواهد بود که با بهره‌گیری از دانش وقف و ابتدا می‌تواند به بهترین وجه ممکن و با اتصال مناسب بخش‌های جمله به یکدیگر، چهارچوب سخن را حفظ و مفهوم صحیح را به شنونده منتقل کند. رعایت وقف، وصل و ابتدا در القاء معنا و مفهوم آیات قرآن، نقش مؤثری دارد و اندیشه و تدبر در کلام الله مجید در گرو فهم، درک درست و صحیح آیات قرآن است.

قاری قرآن با انتخاب محل مناسب برای وقف وابتدا، می‌تواند دیگران را در فهم و اندیشه در کلام خدا یاری کند؛ لذا باید در محلی وقف کند که معنا و مفهوم آیات قرآن دچار اختلال نشود و تغییر نیابد. ارتباط دانش وقف وابتدا با تفسیر، ارج و منزلت این علم را می‌رساند؛ ازاین‌رو لذا آگاهی و رعایت قواعد آن در هنگام تلاوت قرآن، اهمیتی انکار ناپذیر دارد.

متأسفانه در کشور ما به این دانش عنایت و توجه نمی‌شود، حتی این علم در میان قاریان و حافظان قرآن نیز مهجور مانده است.

بحمد الله با تأسیس رشته علوم و فنون قرائات در جامعه المصطفی العالمیه، زمینه پژوهش در ابعاد مختلف دانش‌های مربوط به آن فراهم شده و با تنظیم سرفصل‌های این رشته، گام‌های بلندی در ارتقا علوم و فنون قرائات برداشته شده است.

یکی از مهم‌ترین عناوین ارائه‌شده، درس وقف وابتدا است که در انتقال معانی و مفاهیم آیات قرآن نقش بسزایی دارد.

این کتاب در راستای این عنوان تدوین یافته و بر اساس سرفصل‌های ارائه‌شده، در یک مقدمه و پنج فصل تنظیم شده است. فصل اول درباره کلیات و مبانی این علم و نیز اصطلاحات آن بحث می‌کند. در فصل دوم این نوشتار به مبانی واقسام وقف و ابتدا پرداخته شده است. فصل سوم به نشانه‌های وقف مصاحف و موارد شایع هر کدام اختصاص دارد. در فصل چهارم درباره ابتدا واقسام آن بحث شده است. فصل پنجم به مهم‌ترین بخش که وقف و ابتدای اضطراری و بیان موارد شایع آن در قرآن است، پرداخته است. در پایان کتاب، تحلیل وقف و ابتدا در آیات طولانی به تفصیل آمده است.

سخنی با استادان و طلاب

توجه استادان محترم را به موارد زیر جلب می‌کنیم.

۱. توصیه می‌شود در هر جلسه نخست به تدریس مطالب بنیادین پرداخته و مسائل جزئی به فراگیران واگذار شود.
۲. حداکثر بیست دقیقه در کلاس درس به تدریس قواعد وقف و ابتدا پرداخته شود و زمان باقی‌مانده، به تمرین و تطبیق قواعد آن در آیات قرآن اختصاص یابد.
۳. از تلاوت قاریان مشهور که به صورت مرتل و مجودّ اجراء شده است، جهت نقد و بررسی وقف و ابتدا استفاده شود.
۴. استفاده از ابزار و امکانات کمک‌آموزشی و به کارگیری روش‌های جذاب و متنوع توسط استادان ضروری است.
۵. پیش‌نیاز درس وقف و ابتدا تسلط بر ادبیات عربی و قواعد علم نحو و مهارت در ترکیب عبارات و جملات و نیز علوم بلاغت است. در صورتی که در این باره ضعفی وجود داشته باشد، باید تقویت و جبران شود.

توصیه به طلاب:

۱. پیش مطالعه قبل از حضور در کلاس درس انجام شود.
۲. مطالعه و تمرین بیشتر در خارج از کلاس، برای تثبیت آموخته‌ها ضرورت دارد.
۳. تحقیق و پژوهش درباره مطالب درسی جهت تقویت و تثبیت آموخته‌ها لازم است.
۴. فراگیران گرامی سعی کنند به پرسش‌هایی که در پایان هر بخش آمده است، پاسخ دهند و خود را برای درس جدید آماده سازند.